

Avantgárd kapcsolatok Közép-Kelet-Európában

Passuth Krisztina könyvének dokumentumfejezetében többek között egy 1922-ben Prágában keltezett szöveg olvasható, a Jaroslav Seifert és Karel Teige szerkesztette Devetsil-antológia kínálatából. A mű néhány gondolatfoslánya ma is annyira időszerű és egyetemes érvényű, hogy kénytelen vagyok vele kezdeni ennek a szép kivitelezésű, gazdagon illusztrált művészettörténeti összefoglalásnak a megközelítését, különös tekintettel arra a visszás és bizonytalan helyzetre, amely a mai Közép-Kelet-Európa meghatározott régióiban tapasztalható.

Az első világháború utáni forradalmi hangulatot idéző szöveg, egyebek mellett, annak a reménynek ad hangot, hogy az emberiség képes lesz megszabadulni a nemzeti és a faji gyűlölettől, s le tudja rombolni „Kína falait”, amelyek a különböző kultúrájú nemzetek válaszfalainak tekinthetők. „...nincsen egyetlen kultúra, nincsen ki-mondottan orosz, francia, spanyol, német, olasz, angol-amerikai, vagy csehszlovák művészet, ahogyan nincsen olyan modern civilizáció sem, amely ennek vagy annak a nemzetnek a kizárólagos tulajdonát képezné. Ami ellenben tagadhatatlanul létezik, az a modern európai művészet, amely önmagában egyetlen, de változatokban gazdag”, hangzik az elgondolkodtató idézet, amely annyira aktuális, mintha ma íródott volna. S ez az, ami rossz benne, hogy tudniillik problematikáját az elmúlt hetvenhét év sem tette elavulttá, túlhaladottá. Ilyen értelemben a korai avantgárd kozmopolita eszmeisége érzékeny pontja maradt napjaink alkotói törekvéseinek, mivel nyilvánvaló, hogy az egyetemes értékrend sok tekintetben ma sem több pusztá utópiánál, s csupán a szellemi élet meghatározott szintjein funkcionál (az egyetemes értékrend, ezúttal, nem tévesztendő össze az amerikanizmus vagy a globalizmus megfelelő maximáival).

Passuth Krisztina korszaktanulmánya az európai művészet egy végtelenül izgalmas periódusát dolgozza fel. Különlegességét nagyrészt földrajzi behatárolódásának köszönheti, hiszen sok esetben az európai kultúra meglehetősen ismeretlen peremein mozog, s ezeknek a peremeknek a produkcióját igyekszik megfeleltetni a centrum(ok)hoz közelebbi régiók teljesítményével. Nem kétséges, hogy a szerző által vizsgált avantgárd sejtek egyik létproblémája pont a provinciális körülmények elleni és a központok teljesítményét lázadási alapként alkalmazó harc megvívásában tétéleződik. Néhány esztendeje magam is behatóan tanulmányoztam a szerb zenitizmust, igyekeztél rámutatni arra a belső antagonizmusra, amely pánszláv nacionalizmusra támaszkodó ideológiája és nyelvi eszközeinek kozmopolita (avantgárd) eredete mögött húzódik, s ekkor lepleződött le előttem tragikus sorsának néhány központi mozzanata is, melyek nyugodtan nevezhetőek az európai peremkultúrák természetes történeti determinációjának. *Passuth* ugyan nem vállalkozik rá, de felettébb érdekes lenne megvizsgálni, hogy például Bulgáriában vagy a korabeli Csehszlovákia keleti felén – *Andy Warhol* szüleinek származási helyén – miért nem vetette meg a lábát az irodalmi-képzőművészeti avantgárd, még jelzésszerűen sem.

A tanulmány az 1907 és 1930 közötti időszakot fogja át, s elsősorban a korai avantgárd közép-kelet-európai kapcsolatrendszerére összpontosít, az ezen a hálórendszeren kívüli – például balti államokbeli – jelenségeket pedig rendre figyelmen kívül hagyja. A szerző a különböző országokban élő, de egymással a művészet meghatározott szempont-

jai által szoros kapcsolatban levő, egymást serkentő és egymás révén inspirálódó alkotókat „testületileg” egyazon rendszeren belülre, ugyanabba a hálóba helyezi, nemzeti kultúrára való tekintet nélkül, lényegében egyetlen egésznek tekintve a modern európai művészetet. A kötet törzsanyagát végül is a magyar, a cseh, a lengyel, a román és a délszláv – szerb és szlovén – avantgárd mozgalmak történeti megközelítése képezi. Nyilvánvaló, hogy a különféle forrásokból már meglehetősen ismert magyar, cseh és lengyel avantgárd történeti láttamoztatásán túl a mű igazi újdonságértékét az európai kultúra peremlein található román és délszláv produkcióról szerzett ismeretek képezik, annak dacára, hogy ezeknek a régióknak a vonatkozó teljesítménye a többihez viszonyítva meglehetősen szerény és részben kallódó.

Az avantgárd tettekrekszségének és lázas aktivizmusának mozgalmas élete számos olyan autoritást nevel ki magából, akiknek szerepe jórészt szervezői, kapcsolatteremtői vagy lapszerkesztői minőségében kapja meg jelentőségét, s akiről – egy kis túlzással – elmondható, hogy alkatilag a Fluxus-művész ideálját előlegezik meg. Az egyes országokon belüli mozgalmak történetét rekonstruáló szerző egyik legnagyobb érdeme, hogy a meghatározó emberek arcélét megrajzolva és kommunikációs szerepüket mérlegelve egyúttal az önmagát szervező avantgárd belső működését is kellő fényben világítja meg, s rámutat a részek kölcsönös összefonódottságának dialektikus természetére. Nem vitás, hogy ennek a belső életnek a sorskérdései túlnyomórészt az egymással rivalizáló vezéregyéniségek pályaképeinek függvényében fogalmazódnak meg. A közösségi – mozgalmi – célok nem egyszer ütköznek olyan akadályokba, melyeket egyéni szempontok alakítanak ki. És vice versa.

Az egyes országok avantgárd produkciójának minőségi és mennyiségi összevetése a magyar művészek számára irigylésre méltó pozíciót teremt. Mindez nem kizárólag Kassák profetikus szerepvállalásának tudható be, hanem köszönhető mindazoknak a magyar származású alkotóknak is, akik nem csekély számban fordulnak meg az akkori Európa vezető művészeti központjaiban, úgymint Berlinben, Weimarban és Párizsban, ahol a korabeli progresszió szálai erőteljesen összefutnak. Az a közöny és az a „közegellenállás” viszont, ami Kassáknak Bécsben jut osztályrészül, a szerb Micicnek saját hazájában, közvetlen kultúrkörnyezetében okoz a zenitizmus pusztá fennmaradását is veszélyeztető nehézséget, hiszen nyilvánvaló, hogy az adott szellemi tér nincs felkészülve a radikalizmus felé való nyitásra. Micic még azzal sem tud rokonszenvet kiváltani nemzettársai körében, hogy – az akkori szerb közhangulatnak megfelelően – nyíltan szembefordul az európai értékrenddel. De Romániában sem sokkal jobb a helyzet, ahol a korabeli avantgárd működtetését a helyi erők és a Nyugatra távozottak közötti kapcsolat tartja fenn, s ahol a helyi produkció gyakran nem több, mint a külföldi halvány utánérzete, amelynek nyomán nem művelődhet ki markáns mozgalmi élet.

A közép-kelet-európai avantgárd poétikai vizsgálatát Passuth a kubista, a futurista, a dadaista és a konstruktivista doktrína prizmáján át végzi el, mivel azt tartja, hogy „A szürrealizmus indíttatása, gyökerei és megnyilvánulási formái a többi irányzatétól meglehetősen eltérnek...”, s időbelileg sem hangolhatók össze egymással. A mindössze két mozgalmas évtized eseményeit feldolgozó történeti összefoglalás kellő hangsúlyt fektet

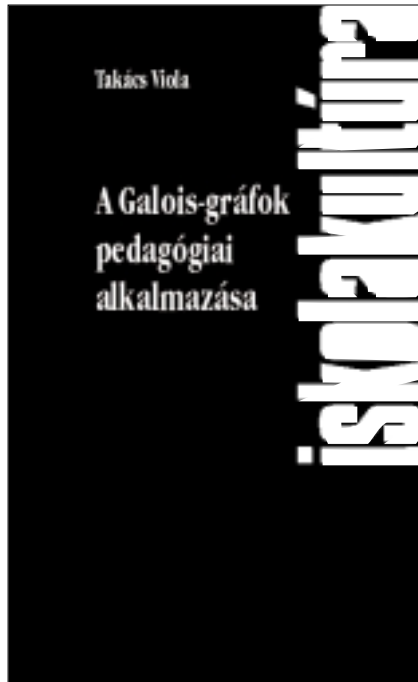
Problematikáját az elmúlt hetvenhét év sem tette elavulttá, túlhaladottá. Ilyen értelemben a korai avantgárd kozmopolita eszmeisége érzékeny pontja maradt napjaink alkotói törekvéseinek, mivel nyilvánvaló, hogy az egyetemes értékrend sok tekintetben ma sem több pusztá utópiánál, s csupán a szellemi élet meghatározott szintjein funkcionál (az egyetemes értékrend, ezúttal, nem tévesztendő össze az amerikanizmus vagy a globalizmus megfelelő maximáival).

a korai avantgárd alapterekő jelentőségére. „A húsas évek avantgarde-ja rövid, de termékeny epizód maradt volna a történelemben, ha több évtizeden keresztül latensen tovább nem él, majd a kortárs művészetben a legkülönbözőbb formákban fel nem bukkan ismét. A közép-kelet-európai művészek számára ez a „hagyomány”, ez az előzmény különösen az ötvenes, hatvanas években válik fontossá, amikor fogódzót jelent a fennálló hivatalos normákkal szemben, s irányt ad a szocialista realizmus elméletének és gyakorlatának ellenében”, szögezi le Passuth.

A szöveges dokumentumokkal záruló könyv logikus és méltó folytatása a neves művészettörténész 1975-ben megjelent „Magyar művészek az európai avantgárdban” című művének.

PASSUTH Krisztina: *Avantgárd kapcsolatok Prágától Bukarestig*. Balassi Kiadó, Bp, 1998.

Szombathy Bálint

Az Iskolakultúra ajánlatából